

UOT-811.512.1

Səhifə: 172-178

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2025.2.172>

Selcan Akden
Bakı Slavyan Universiteti
selcan.akden@hotmail.com

OĞUZ QRUPU TÜRK DİLLƏRİNDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN TƏRKİBİNDƏ GEYİM ADLARI VƏ ONLARIN FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə Oğuz qrupu türk dillərində mövcud olan atalar sözlərinin tərkibindəki geyim adları və onların funksional-semantik xüsusiyyətləri araşdırılır. Geyim leksikasının yalnız məişətə və fiziki geyinə ehtiyacına xidmət etmədiyi, həm də xalqın mədəni-mənəvi dünyagörüşünü, sosial münasibətlərə verdiyi dəyərləri, əxlaqi prinsipləri və kollektiv yaddaşı əks etdirdiyi ortaya qoyulur. Araşdırma göstərir ki, atalar sözlərində işlədilən geyim adları – papaq, çuxa, tuman, don, köynək və s. – konkret maddi obyekt kimi deyil, çox zaman metaforik və simvolik mənə daşıyır. Bu geyim adları vasitəsilə insan xarakterinə, ictimai davranışlara, adət-ənənələrə və ailə daxili münasibətlərə münasibət bildirilir. Məqalədə həmin atalar sözləri semantik və funksional meyarlara əsasən qruplaşdırılır, onların ifadə etdiyi mənaların sosial-mədəni kontekstdə rolu izah edilir. Bundan başqa, geyim adlarının funksional yükü – yəni nəsihətvermə, xəbərdarlıq, istehza, ironiya, tənqid və qiymətləndirmə kimi ünsiyyət məqsədlərinə xidmət etməsi – ayrıca araşdırılır. Bu cür bədii təsvir vasitələri xalqın dünyanı qavrama formasını, estetik zövqünü və etik mövqeyini ifadə etmək baxımından mühüm mənbə kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: oğuz qrupu türk dilləri, atalar sözləri, geyim adları, leksik-semantik xüsusiyyətlər, milli-mədəni dəyərlər, funksional yük, frazeoloji vahidlər, dil və mədəniyyət.

Giriş: Geyim adları ilə bağlı atalar sözləri bədii ədəbiyyatda tez-tez rast gəlinən hikmətli deyimlərdən biridir. Bu atalar sözləri geyimin insan xarakterini, davranışını və cəmiyyətdəki mövqeyini ifadə edən simvolik mənalar daşıyır. Aşağıdakı nümunələr geyimlə bağlı xalqın düşüncələri, bu adların psixolinqvistik xüsusiyyətlərini əks etdirir: *“Palaza bürün, ellə sürün”* Bu atalar sözü məcazi mənəli olub, əsasən ictimai harmoniya və birlik üçün çalışmaq lazım olduğunu ifadə edir. İnsan bəzən öz rahatlığını və fərqliliyini bir kənara qoyaraq cəmiyyətin ümumi qaydalarına uyğunlaşmalıdır. Bu, cəmiyyətdə qəbul olunmaq və birlikdə yaşamaq üçün vacib bir dərəsidir. Geyim burada insanın xarici uyğunlaşmasının simvoludur.

“Paltar adamı bəzəmər, adam paltarı bəzər” – bu atalar sözü insan xarakterinin və əməllərinin zahiri görünüşdən daha vacib olduğunu vurğulayır. Hər nə qədər bahalı və gözəl geyimlər geyilsə də, insanın davranışı və şəxsiyyəti onun əsl dəyərini müəyyənləşdirir. Bu, daxili dəyərlərin zahiri görünüşdən üstün olduğunu ifadə edir.

“Gözəl geyim qapını açar, gözəl xasiyyət içəri salar” və ya *“İnsanı geyiminə görə qarşılayıb danışığına görə yola salarlar”*. Bu atalar sözləri zahiri görünüşün ilk təəssürat yaratmaqda əhəmiyyətini göstərir, amma uzunmüddətli uğurun yaxşı xarakterlə bağlı olduğunu bildirir. İnsan yaxşı geyindiği zaman diqqət cəlb edə bilər, amma uzunmüddətli münasibətlərdə yaxşı xarakter və xasiyyət daha vacibdir. Yəni xarici gözəllik qapı açırsa, daxili gözəllik əlaqələri davamlıdır.

“Yamaqla paltar köhnəlməz” – Təmizlik və qayğının paltarın ömrünü uzatdığını, həmçinin zəhmətkeşliyin önəmini göstərir. Əgər bir paltarın zəif bir yeri varsa və o düzəldilirsə, paltarın ömrü uzanır. İnsan həyatında da bu prinsip tətbiq oluna bilər: düzgün idarə olunan kiçik problemlər böyük çətinliklərin qarşısını ala bilər. *“Əyri iynədən düz paltar çıxmaz”* və s.

“*Paltar*” sözü Azərbaycan dilində geyim, gündəlik və ya xüsusi hallar üçün istifadə olunan geyim əşyası mənasında işlənir. Bu söz, həm bədənə geyilən hər hansı bir geyimi, həm də ümumi olaraq “geyim” anlayışını ifadə edir.

“*Paltar*” – bir insanın bədənini örtmək, qorumaq və ya bəzəmək məqsədilə geyindiği hər cür geyimdir. Bu, köynək, şalvar, yubka, əmək, don, yaxud şal, paltolar kimi müxtəlif geyimlərdən ibarət ola bilər. Paltar həm gündəlik, həm də xüsusi tədbirlərdə, mərasimlərdə istifadə edilə bilər. Türk dilində: *paltar* – bədənə geyilən hər cür paltar; fars dilində: *palat* – yuxarıda və ya geniş örtük (həm də böyük paltar anlamına gəlir–S.A.).

Burada düzgün niyyətlərin və vasitələrin vacibliyi ifadə olunur. Əgər bir işin əsası səhv qoyulubsa və ya düzgün vasitələrdən istifadə olunmursa, nəticənin də mükəmməl olması mümkün deyil. Geyim bu fikri simvolik olaraq təqdim edir.

“*Kasıbın geyimi yox, ürəyi təmiz olar*” – Maddi vəziyyətin deyil, insanın daxili keyfiyyətlərinin önəmli olduğunu ifadə edir. Kasıb bir insanın geyimi göstərişli olmasa da, onun qəlbi saf ola bilər. Bu, mənəviyyatın maddiyyatdan üstün olduğunu göstərir.

“*Qışda palto yox, yayda köynək*” – Hər şeyin öz zamanında dəyərli olduğunu vurğulayır. Bu, həmçinin mövsümə uyğun geyinməyi simvolizə edə bilər. Qışda qalın geyimlər, yayda isə nazik geyimlər gərəkdir. Bu atalar sözü həm də vaxtında görülməli olan işlərə və insanın şəraitə uyğun hərəkət etməsinin vacibliyinə işarə edir.

“*Geyim-geyimə baxar, insan-insana*” – İnsanların geyim tərzilərinin onların sosial mühitləri və zövqləri haqqında ilk təəssüratı yaradır, amma əslində əsas olan daxili keyfiyyətlərdir. Amma “insan-insana baxar” hissəsi əsas ideyanı ifadə edir: İnsanlar zahiri deyil, daxili xüsusiyyətlərə əsasən qiymətləndirilməlidir.

“*Kasıbın paltarı olmaz, dərdi bol olar*” – Maddi vəziyyətin insanın çətinliklərlə mübarizə aparmasına təsirini göstərir.

“*Paltarı günəş ağardar, insanı əməyi*” – Təmizliyin və zəhmətkeşliyin vacibliyini vurğulayır.

“*Görkəmindən bəlli olar kişinin sərvəti*” – Zahiri görünüşün bəzən insanın daxilindəki mənəvi zənginliyi əks etdirə biləcəyini göstərir.

“*Gözəllik ondur, doqquzu dondur*” – Bu ifadə geyimin gözəlliyin qabardılmasında vacib rol oynadığını vurğulayır.

“*Gözəl al da yaraşar, şal da*” – Həyatda geyimin gözəl olması müsbət haldır, ancaq bəllidir ki, hər geyim insandan asılı olaraq fərqli görünə bilər. Gözəl qamət, gözəl surət bu geyimi bəzəyə bilər.

Bu atalar sözləri bir tərəfdən geyimlə bağlı maddi və sosial məsələləri işıqlandırır, digər tərəfdən mənəvi dəyərlərin önəmini göstərir. Həm sosial münasibətlərdə, həm də fərdi inkişafda bu deyimlərdən faydalanmaq mümkündür.

“*Varlığın paltarı parıldar, yoxsulun alını*” – Maddi varlığın zahiri gözəllik gətirə biləcəyini, amma yoxsulluğun mənəvi güc və dürüstlük kimi daxili gözəlliklər ortaya çıxardığını bildirir. Bu, maddi zənginliklə mənəvi zənginliyin fərqlərini ifadə edir.

Bu atalar sözləri həm həyat təcrübəsini əks etdirir, həm də geyimin mədəniyyətimizdəki rəmzi mənalarını anlamağa kömək edir.

“*Başına gələn başmaqçı olar*” – İnsan bir şeyi öz başına gəlməyincə onun nə qədər çətin və ya ciddi olduğunu tam anlaya bilməz. Yəni bir hadisənin, dərdin, çətinliyin və ya problemin nə demək olduğunu, necə hiss etdiyini anlamaq üçün onu yaşamaq, başına gəlməsi lazımdır. Başqasının yaşadıklarını kənardan izləmək və ya eşitmək o təcrübəni dərinlən dərk etmək üçün kifayət etmir.

“*Ayaqqabımı geyərsən, ancaq yeriyimi yeriyə bilməzsən*” – Hər insanın öz özünə məxsus geyimləri olduğu kimi, onun ağıl və davranış tərziləri də özünəməxsusdur. Bu baxımdan kimsə başqasını əvəz edə bilər, və ya o ola bilməz. İnsan həyatında təcrübənin mühüm rol oynadığını göstərir. *Qaravaşa ton geyürsən, qadın olmaz* [2, s.31].

Türkiyə türkcəsində atalar sözlərində geyim adlarının istifadəsi, xalqın tarixi, mədəni və sosial dəyərlərini əks etdirən zəngin dil ünsürü kimi qarşımıza çıxır. Geyim adları adətən

insanların ictimai mövqelərini, əxlaqi dəyərlərini, funksionallığı və görünüşü ilə bağlı nəticələri ifadə etmək üçün məcazi və ya birbaşa mənalarda işlədilir.

Atalar sözlərini üç cür qruplaşdırmaq olar. Məzmunca birbaşa geyimlə bağlı olan sözlər, geyimlə əlaqəsi olmayan atalar sözləri. a) *Məzmunca geyimlə bağlı olanlar.*

“Abanın kadri yağmurda bilinir” [3, s.110]. (Əbanın qədrini yağışda bilərsən). - Əvvəllər geyim və ya örtük kimi istifadə olunan aba, çətin zamanlarda funksionallıq qazanır. Burada birbaşa geyim adı ilə əlaqə var. *Aba* ləksemi istifadədən çıxsa da, müasir türk dilində bu sözə bir sıra atalar sözü və frazeoloji birləşmələrdə rast gəlinir. Məsələn, *abayı yakmaq* (aşiq olmaq, sevmək), *abası yanık* (aşiq), *bir abam var satarım* (atarım) *nerde olsa yatarım*, *abacı kebeci sen neci* (yersiz hər işə qarışan), *abanın kadri yağmurda bilinir*, *aba altından sopa göstərmək* və s.

“Əba” sözü Azərbaycan dilində kişi və ya qadınların geyindiği, xüsusilə soyuq havalarda bədənini örtmək və qorumaq məqsədilə istifadə edilən geniş, yüngül, yaxud dəri örtüklərini ifadə edir. Əba, ən çox yün və ya pambıq materiallardan hazırlanan, geniş və rahat bir üst geyimi olaraq tanınır. Bu geyim növü, xüsusən köhnə dövrlərdə və kənd yerlərində geniş yayılıb. *“Əba”* sözünün kökü ərəb mənşəlidir. Ərəb dilində: *“abā”* – geniş, sərbəst geyim; üst paltar; əba.

Bu söz qədim dövrlərdə ərəb və islam mədəniyyətində böyük və sərbəst paltarlara verilən adı ifadə edirdi. *“Əba”* sözü daha sonra türk və fars dillərinə keçərək, həmin dövrlərdə türklər və farslar tərəfindən də geniş istifadə edilən bir geyim adı olmuşdur. Türk dillərində bu söz *“əba”* formasında işlənmiş və hər iki mədəniyyətin təsiriylə daha çox yayılaraq gündəlik həyatda və ənənəvi geyimlərdə yer tutmuşdur. *Əbasından çıxmaq–öyrənmək, əxz etmək. “Qasım bəy Zakirin abasından çıxmış bir qəzəl əhli, onun qeyrət nisbətində fağır, mikin görününrük”* (C. Əlibəyov)

“Çul ile yigıt olmaz” (Çul ilə igid olmaz). Geyimin insanın keyfiyyətini müəyyən etmədiyini, əsl vacib olanın insanın xarakteri olduğunu ifadə edir.

Eşəğe çul örtmüşlər, yine eşek yine eşek.” Görünüş dəyişsə də, daxil dəyişmir.

“Elbise ile insan olmaz” (Geyimlə insan olmaz) Bir şəxsin dəyərinin xarici görünüşü ilə ölçülə bilməyəcəyini vurğulayır. b) *Məzmunca geyimlə bağlı olmayanlar.*

“Kaftancı kaftan giyse, dört yanını yırtar” (Kaftancı kaftan geyinsə, dörd yanını cırar) - Göstərişli bir şey əldə edən şəxsin onu yanlış və şişirdilmiş şəkildə tənqid edir. Burada kaftan geyim adı bir vasitədir.

“Şalvarı şaltır şaltır, içinde ne var ne yok?” - *“Şalvarı şaltır şaltır, içində nə var nə yox?”* - Şəxsin xarici görünüşü aldadıcı ola bilər; əsas vacib olan içindəki dəyərlərdir.

Aba eğri oturur, ama düz ısıtır– Kobud bir əşyanın da işə yarayacağına işarə edir.

Kürk giyen üşümez– Burada pulun, zənginliyin insan həyatında oynadığı rola işarə edilir ; *Kürk ile insan olunmaz*– Xarici görünüşün insanın həqiqi dəyərində rol oynamadığını bildirir.

“Kürk” sözü, heyvan dərisindən hazırlanan və adətən soyuq hava şəraitində istifadə edilən üst geyimi anlamına gəlir. Bu geyim, özəlliklə xəzlərdən hazırlanmış, bədənə uyğun gələn və isti saxlayan paltardır. *“Kürk”* həm də heyvanın xəzindən hazırlanmış material kimi işlənir.

Kürk – heyvan dərisindən (ən çox xəzli heyvanlardan, məsələn, canavar, tülkü, dələ, yaxud dovşan kimi heyvanların dərisindən) hazırlanmış, istilik və qoruma məqsədilə istifadə edilən paltar növüdür. Kürk palto adətən çox qalın olur və xüsusən soyuq hava şəraitində bədənə isti saxlamaq üçün geyilir.

Börk– bəzi geyim adları müasir Azərbaycan dilində işlənməsə də folklor materiallarında, atalar sözlərində onlara rast gəlinir. Təbriz folklorunda da *börk* sözü geniş yayılmaqla, çoxsaylı atalar sözü və məsəllərində yer almışdır: *Baş börk altında sınar, əl kürək*; *Başı börkdən ötür vermə*; *Başına börk qoyub*; *Başmax ayağın, börk başındı*; *Belə börkün var, apar qoy Cəbrəilin başına*; *Bizə bu keçədən börk olmaz*; *Börkçü öz başına börk tapmaz*; *Börkü başa isti-soyuxdan ötürə qoymazlar*; *Börkün at göyə, firıldayıb gələnə min hadisə baş verər*; *Çaqqal bağdan küssə, bağban börkün göyə atar*; *Öz börkünü dörəsinə qızıl tikir, özgələrə tərki-dünya dərsi verir*; *Börkünü başında saxlamağı bacarmamaq*–*Çox ağır, çətin və təhlükəli vəziyyətə düşmək*; *ağır şəraitdə yaşamaq.* [1, s.320] və s.

Qədim türk və Orta Asiya dillərində “kürk” həm də xəzli, tüklü mənasında işlənirdi. Qədim türklər xəzləri və dəriləri geyim üçün istifadə edərək, həm praktiki, həm də mədəni məqsədlərlə kürk geyimlərindən istifadə etmişlər.

c) *Həm həqiqi, həm də məcazi mənalı atalar sözləri.*

“Kumaşın iyisindən mintan, insanın iyisindən dost olur”/ “Parçanın yaxşısından köynək, insanın yaxşısından dost olar”. Geyimin parçası kimi, insanların xarakterlərinin də dostluqlar üçün önəmli olduğu deyilir. Burada işlənmiş *mintan* sözü fars mənşəli olub, “yaxasız, uzun qollo kişi köynəyi” anlamındadır.

Geyim adları atalar sözlərində əsasən ictimai sinifləri və ya zənginlik göstəricilərinin təsvir edilməsində, davamlılıq kimi praktik dəyərləri vurğulamaq, insanın daxili və xarici görünüşü arasındakı fərqi izah etmək üçün istifadə olunur. Bu atalar sözləri geyimlərin yalnız fiziki örtük vasitəsi deyil, eyni zamanda mədəni simvollar olduğunu göstərir. Türkmən dilində geyimlərlə bağlı atalar sözləri mədəniyyətin və ənənələrin mühüm bir hissəsini təşkil edir. Türkmənlər geyimləri təkcə fiziki ehtiyacları qarşılıyan vasitə kimi deyil, həm də sosial statusu, əxlaqı və milli kimliyi ifadə edən bir simvol kimi qəbul edirlər. Türkmən atalar sözlərində geyimlərə dair ifadələr hikmət, məsləhət və həyat təcrübəsi ilə zəngindir [5].

Türkmən dilində geyimlərlə bağlı bəzi atalar sözlərinə nəzər salaq:

Kelle diñe telpek geymek için däl – “*källä yalnız telpek geymək üçün deyil*”. Bu, insanın xarici aləmdəki görünüşünün iç dünyasını, şəxsiyyətini və dəyərlərini tam şəkildə əks etdirmədiyini bildiren bir yanaşmadır.

Etekte yerim bar diyme, çölda – malym. “Ətəydə yerim, çöldə malım var demə”. Burada işlənmiş *ətək* geyim adı artıq ilkin mənasından uzaqlaşmış, məcaziləşmişdir.

Bu atalar sözü insanın çətin vəziyyətə düşdüyü zaman həqiqi imkanlarının nə qədər faydalı olacağını vurğulayır. Yəni əgər sərvətin, mal-dövlətin var, amma o sənə lazım olan anda əlçatan deyilsə, onda onun sənə heç bir xeyri yoxdur.

Telpekçiniñ telpegi bitmez, ädikçiniñ – ädigi – Papaqçının papağı bitməz, çəkməçinin çəkməsi”. Bu deyim, bir insanın öz sahəsindəki işinə və ya bacarığına olan davamlılığını və həvəsini vurğulayan bir ifadədir.

Eñeden hiç kim köyneki dogmandyr – “Heç kim anadan köynəkli doğulmayıb”. Azərbaycan dilindəki “Heç kim anasının qarnında öyrənməyib” atalar sözünün ekvivalentidir.

Burada insanın həyatda əldə etdiyi hər şeyin zamanla və öz zəhməti ilə əldə edəcəyi vurğulanır. Başqa sözlə, heç kim əvvəlcədən mükəmməl və hər şeyə sahib olaraq doğulmur; hər kəsin həyatında çətinliklər və əziyyətlər olur, amma bu çətinliklər insanın inkişafına və uğuruna gətirib çıxarır. Bu ifadə, zəhmət və əzmkarlığın önəmini qeyd edir.

Gara keçe ak bolmaz, köne duşman – dost. - “*Qara keçə ağ olmaz, köhnə düşmən dost*”. Bu atalar sözü Azərbaycan dilində “Qarı düşmən dost olmaz” şəklində işlənir. Burada düşməndən qorunmağın hər zaman önəmli olduğu vurğulanır. Pis adamın, qara qüvvələrin heç vaxt dəyişməyəcəyinə, müsbət adama çevrilə bilməyəcəyinə işarə edilir.

Geñşli don gysga bolmaz. – “Məsləhətli don gen olar”.

İnsanın düşündüyü və ya planlaşdırdığı işləri tələsmədən, diqqətlə və düzgün şəkildə həyata keçirməsinin vacibliyini vurğulayır. Başqa sözlə, yaxşı nəticə əldə etmək üçün vaxt və səbir lazımdır. *Öz elim öz yakam*- “*Öz əlim, öz yaxam*”. Yəni insan öz elinə, öz yurduna bağlıdır və onun taleyi ilə birgədir. Bu ifadə həm də müstəqilliyi və öz gücünə güvənməyi ifadə edə bilər. Yəni ölçmədən paltar kəsmə, dərinliyini bilmədən sudan keçmə. *Qüni eteqin bilen yapıb bolmaz* “Günəşi ətəymlə örtə bilməzsən” [6, s. 795]. Bu ifadə insanların həqiqətləri gizlətməsinin mümkün olmadığını bildirir. Yəni bir şeyi gizlətməyə çalışsan da, həqiqət gec-tez üzə çıxacaq. Xüsusilə də böyük və əhəmiyyətli məsələlər uzun müddət ört-basdır edilə bilməz. Bu atalar sözü Azərbaycan dilindəki “Gün çıxar, sirr açılar” və ya “Həqiqət hər zaman üzə çıxar” ifadələrinə bənzəyir. *Ölçəmən don biçme, boylaman suwdan geçme*. Bu atalar sözü insanı tələskənlikdən və düşünmədən qərar verməkdən çəkindirir. Yəni hər hansı bir işi görməzdən əvvəl onu yaxşıca ölçüb-biçmək, düşünüb-daşınmaq lazımdır. Əks halda, nəticə uğursuz ola bilər.

Bu hikmətli sözlər hər hansı bir işə başlamazdan əvvəl yaxşıca düşünməyin, plan qurmağın vacibliyini vurğulayır. Əks halda, nəticə uğursuz ola bilər. Həm gündəlik həyatda, həm də iş və qərarvermə proseslərində tətbiq edilə biləcək bir nəsihətdir.

Yüpek donuñ içinde yağşy-yaman tanatmaz – Yəni ipək paltar geyinmək insanın yaxşı və ya pis olduğunu göstərmir. Bu ifadə insanın xarici görkəminin onun əsl xarakteri haqqında həmişə düzgün təsəvvür yaratmadığını vurğulayır. Yəni var-dövlət, gözəl geyim və zahiri bəzək insanın mənəvi keyfiyyətlərini gizlədə bilər. Əsl insanın kim olduğunu anlamaq üçün onun daxili dünyasına, əməllərinə və davranışlarına baxmaq lazımdır. *Dostuñ könesi yaqşsı, donuñ tezesi* [6, s.278]. Azərbaycan dilindəki *“hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi yaxşıdır”* kəlamına uyğundur.

Ümumiyyətlə, türkmən dilində geyimlə ağılın, mənəviyyətin qarşılaşdırılmasına aid bir sıra hikmətli söz işlənir. Məsələn: *“Eşik – kişinin şayysı”* - (Geyim insanın bəzəyidir). Geyim insanın xarici görünüşünü müəyyən edir və onun şəxsiyyətini əks etdirir. *“Görk görküñden, hormat eşigiñden”* - (Hörmət görünüşündən və geyimindən gəlir.) İnsanların geyimlərinə diqqət yetirərək onlara hörmət bəslənir. Bunun ekvivalenti Azərbaycan dilində *“İnsanı geyiminə görə qarşılıyıb, ağılna görə yola salırlar”* atalar sözüdür. Qeyd edək ki, türkmən dilində bu variant da mövcuddur: *“Eşigiñ bilen qarşy alarlar, akılyñ bilen ugradarlar”* - İlk təəssürat geyimlə olsa da, əsl qiymət ağıl və davranışla verilir. *Gowşagyñ eşigi yağşy bolmaz* – (Zəifin geyimi yaxşı olmaz). Maddi vəziyyətin geyimə təsirini vurğulayan ifadədir. *Eşik bilen adam bolmaz, adamlyk bilen adam bolar* – (İnsan geyimlə insan olmaz, insanlıqla insan olar). Burada xarici görünüşdən daha çox daxili keyfiyyətlərin əhəmiyyəti vurğulanır. Bu atalar sözləri türkmən xalqının geyimə münasibətini, onun həyatdakı simvolik rolunu və mənəvi dəyərlərin üstünlüyünü vurğulayır. Türkmənlərin geyimlə bağlı atalar sözləri adətən sosial münasibətlərdə və gündəlik həyatda istifadə olunur. Geyim yalnız bəzək deyil, eyni zamanda insanın əxlaqını, hörmətini və şəxsiyyətini göstərən bir vasitə kimi qəbul edilir. Bu atalar sözləri türkmən mədəniyyətinin geyimə verdiyi önəmi nümayiş etdirir. Onlar türk xalqlarının milli kimliyini və kollektiv yaddaşını qoruyur. Türk xalqları arasında orta q atalar sözlərinin tapılması və onların mədəni inteqrasiyanın bir göstəricisi olması. Qaqauz dilində geyimlə bağlı atalar sözlərinə də rast gəlmək mümkündür. Nümunələrə nəzər salaq: *Карын туттурду, анца тulum, да а дагы экмек устемй.* “Qarnını tulum kimi doldurdu, amma yenə də çörək istəyir”. Bu atalar sözü bir insanın artıq kifayət qədər şeyə sahib olduğu halda, yenə də daha çox istəməsini ifadə edir. Yəni acgözlük və doymazlıq anlamına gəlir. Azərbaycan dilində bu fikrə yaxın olan ifadələrdən biri *“Doymamış gözü torpaq doyurur”* və ya *“Qarnı doymaz, gözü doymaz”* kimi atalar sözləridir. *Çizmecı çizmesiz gezer* – “Çəkməçi çəkməsiz gəzər” ifadəsi qaqauz dilində məcazi ifadə edən bir atalar sözüdür. Məzmunu budur: İnsan bəzən öz sənəti ilə məşğul olsa da, ondan özü istifadə etmir və ya başqalarına etdiyini özü etməz. *Tilkiyi düünä çaarmışlar, yakalık gelinä läüzim olmalı demiş* – “Tülkünü toya çağırıblar, deyib ki: yəqin yaxalığım gəlinə lazım olar”. Bu atalar sözü bir az istehza və özünü önə çıxarmaq anlamı daşıyır. Tülkü toya niyə çağırıldığını sorgulamır, dərhal özünü önə çəkərək, “yəqin mənim yaxalığım gəlinə lazım olacaq” deyir. Yəni: özünü lazım hesab edir, özünü çox bəyənir. Nəticə etibarilə, Oğuz qrupu türk dillərindəki atalar sözləri vasitəsilə geyim adlarının yalnız dilçilik baxımından deyil, həm də linqvokulturoloji və semiotik aspektlərdən təhlili bu sahədə aparılan tədqiqatlara mühüm töhfə verir və dil-mədəniyyət münasibətlərinin daha dərinədən dərk edilməsinə imkan yaradır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Həmidov, İ. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti / İ.Həmidov, M. Qocayev, R. Məmmədov, L. Həmidova.–Bakı: TEAS Press Nəşriyyat evi, –2020.– s. 1559
2. Kitabı-Dədəm Qorqud: əla lisani-taifeyi-oğuzan / tərtib edən: S.Əlizadə – Bakı: Yeni nəşrlər evi, –1999. –704 s.
3. Türkçe sözlük: [2 ciltte]–Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,–c.1.–2009.– 2224 s.
4. Гагаузско-русско-молдавский словарь / под редакцией Н.А. Баскакова. –Москва: Наука. –1973.–664 с.

5. Туркменский национальный костюм. [Elektron resurs] narod.ru <https://costumer.narod.ru> text › turkmen-kostyum
6. Туркменско-русский словарь / Под ред. Н.А.Баскаков. –Москва: Советская энциклопедия.– .–1968. –736 с.

Selcan Akden

*Clothing terms in proverbs of oguz group turkic languages
and their functional characteristics*

Abstract

This article explores the use of clothing terms in the structure of proverbs found in the Oghuz group of Turkic languages. The study reveals that clothing vocabulary serves not only practical and physical purposes but also reflects the cultural and spiritual worldview of the people, the value placed on social relations, ethical norms, and collective memory. The research demonstrates that clothing terms used in proverbs—such as *papaq* (hat), *çuxa* (cloak), *tuman* (underwear), *don* (dress), *köynək* (shirt), etc.—often carry metaphorical and symbolic meanings rather than functioning solely as material objects. These terms are used to comment on human character, social behavior, traditions, and family relations. In the article, such proverbs are classified according to semantic and functional criteria, and the social-cultural role of their meanings is explained. Furthermore, the functional load of clothing terms—namely, their roles in delivering advice, warnings, irony, criticism, and moral judgment—is separately analyzed. These figurative expressions are presented as valuable tools for understanding a people’s worldview, aesthetic sensibilities, and ethical stance.

Keywords: *Oghuz group Turkic languages, proverbs, clothing terms, lexical-semantic features, national-cultural values, functional load, phraseological units, language and culture.*

Сельджан Акден

*Названия одежды в составе пословиц огузской группы
тюркских языков и их функциональные особенности*

Аннотация

В статье рассматриваются названия предметов одежды, встречающиеся в составе пословиц, функционирующих в огузской группе тюркских языков. Устанавливается, что лексика, связанная с одеждой, служит не только для обозначения бытовых и физических потребностей, но и отражает культурно-духовное мировоззрение народа, его отношение к социальным нормам, нравственным ценностям и коллективной памяти. Исследование показывает, что такие наименования одежды, как *папах*, *чуха*, *туманы*, *платье*, *рубашка* и др., в пословицах чаще всего используются не в прямом, а в метафорическом и символическом значении. Через эти слова передаётся отношение к человеческому характеру, общественному поведению, обычаям и внутрисемейным отношениям. В статье пословицы классифицируются по семантическим и функциональным признакам, объясняется их роль в социокультурном контексте. Кроме того, отдельно анализируется функциональная нагрузка названий одежды — их способность выражать наставление, предостережение, иронию, критику, оценку и другие коммуникативные цели. Подобные выразительные средства рассматриваются как важный источник для понимания народного восприятия мира, эстетического вкуса и этической позиции.

Ключевые слова: *огузская группа тюркских языков, пословицы, названия одежды, лексико-семантические особенности, национально-культурные ценности, функциональная нагрузка, фразеологические единицы, язык и культура.*

*Çapa tövsiyə edən:
Rəyçi:*

*Bakı Slavyan Universiteti
dosent E. Əliyeva
dosent A. Bəylərova*